

**МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ,
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

В Україні значна увага приділяється становищу дітей, їхньому соціальному та правовому захисту, а також створенню умов для фізичного, інтелектуального й духовного розвитку, майбутньої повноцінної життєдіяльності. Для координації дій, пов'язаних із виконанням Конвенції ООН про права дитини і Всесвітньої декларації про виживання, захист і розвиток дітей, прийнято низку нормативно-правових актів, основною метою яких є забезпечення права кожної дитини народитися здоровою, вижити і мати умови для всебічного розвитку, бути надійно соціально і психологічно захищеною.

Конституцією України дітям гарантуються всі права, необхідні для їх розвитку і життя. Стаття 52 Конституції України проголошує, що утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу [1]. Доповнюють та деталізують ці права інші законодавчі акти. Але, незважаючи на досить чітко розроблену на сьогодні законодавчу базу щодо захисту прав дітей, в Україні дедалі збільшується кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, значна частина яких поповнює дитячі будинки та школи-інтернати. У нашій державі зареєстровано 22 108 дітей-сиріт і дітей, які залишилися без батьківської опіки. Із них 11 228 дітей були взяті опікунами. Інші установи взяли 1068 дітей, громадянами України було усиновлено 860 дітей, іноземцями — 827 дітей. За 2006 рік було створено тільки 8 дитячих будинків сімейного типу, лише 266 дітей були прийняті в установи сімейного типу, всі інші — 8850 були направлені в інтернати [5].

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» [2] (із змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо органів і служб у справах неповнолітніх, спеціальних установ для неповнолітніх» від 7 лютого 2007 р. [4]), встановлює державні соціальні стандарти і нормативи, серед яких — стандарти і нормативи щодо

мінімального матеріального забезпечення та інших витрат на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Згідно з вказаним вище Законом право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до двадцяти трьох років. Особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, крім повного державного забезпечення виплачується стипендія в розмірі, який на 50% перевищує розмір стипендії у відповідному навчальному закладі, а також виплачується 100% заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики; до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі трьох місячних стипендій. Виплата зазначеної допомоги здійснюється протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для навчальних закладів у відповідних бюджетах.

При наданні академічної відпустки за медичним висновком за ними зберігається на весь період академічної відпустки повне державне забезпечення та виплачується стипендія. Навчальний заклад сприяє організації їх лікування. Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі двох прожиткових мінімумів. За бажанням випускників навчальних закладів їм може бути видана грошова компенсація в розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття. Вартість повного державного забезпечення у грошовому еквіваленті для дітей віком від народження до трьох років, від трьох до семи років, від семи до десяти років, від десяти до чотирнадцяти років, від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до двадцяти трьох років визначається відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» [3].

Витрати на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ях опікунів, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, у державних закладах фінансуються з державного, обласних бюджетів, бюджету Автономної Республіки Крим. У разі зміни форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб з їх числа дозволяються трансферти між бюджетами різних рівнів.

Для поліпшення матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, митні органи зобов'язані безоплатно передавати закладам, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, дитячим будинкам сімейного типу, прийомним сім'ям дитячі речі, м'який інвентар, транспортні засоби тощо, затримані митними органами і конфісковані в установленому порядку, а також ті, за якими не звернувся власник до закінчення терміну їх зберігання під митним контролем, у кількості, що не перевищує необхідних річних потреб відповідного закладу або сім'ї, за зверненням служби у справах дітей.

Порядок відшкодування витрат на утримання дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, здійснення їм інших виплат встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до державних соціальних стандартів.

Крім вказаних основних законодавчих актів у сфері матеріального забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, слід назвати і підзаконні нормативно-правові акти:

- Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) і проживають у сім'ях опікунів (піклувальників), за принципом «гроші ходять за дитиною»: Постанова Кабінету Міністрів України від 4 квітня 2007 р. № 605;

- Про підвищення рівня пенсійного забезпечення осіб із числа дітей-сиріт: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 186;

- Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» у 2007 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 81;

- Про затвердження додаткового розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на утримання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2006 р. № 547-р.;

- Про проведення експерименту з призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають під опікою (піклуванням) або у відповідних закладах, за принципом «гроші ходять за дитиною»: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2006 р. № 956;

- Про затвердження Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» у 2006 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 лютого 2006 р. № 106 [6] та ін.

Для поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, Міністерство освіти і науки України наказом від 17 листопада 2003 р. № 763 «Про затвердження норм матеріального та нормативів фінансового забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також вихованців шкіл-інтернатів» [6], затверджує норми матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: предметами гардероба та текстильної білизни дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що перебу-

вають (навчаються) у навчальних закладах усіх типів і знаходяться на повному державному утриманні; предметами гардероба та текстильної білизни вихованців дитячих будинків і шкіл-інтернатів, які потребують соціальної підтримки, предметами першої потреби вихованців дитячих будинків, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що перебувають (навчаються) у школах-інтернатах. Затверджує нормативи фінансового забезпечення для первісного придбання предметів гардероба та текстильної білизни для вихованців, учнів, студентів: не менше 25 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян — для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дошкільного віку, які перебувають у дитячих будинках та школах-інтернатах і знаходяться на повному державному утриманні; не менше 35 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян — для вихованців, учнів, студентів з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які перебувають (навчаються) у навчальних закладах усіх типів і знаходяться на повному державному утриманні; не менше 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян вихованцям дитячих будинків та шкіл-інтернатів, які потребують соціальної підтримки.

Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом «гроші ходять за дитиною» у 2007 році, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 81 [6], встановлює розміри соціальної допомоги та грошового забезпечення дітям-сирітам та дітям, позбавленим батьківського піклування, батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях.

Розмір соціальної допомоги становить два прожиткових мінімуми для дітей відповідного віку. Для осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, які навчаються за денною формою у вищих навчальних закладах I–IV рівнів акредитації та професійно-технічних навчальних закладах, розмір соціальної допомоги становить два прожиткових мінімуми для працездатної особи. У разі коли дитині виплачуються призначені в установленому порядку пенсія, аліменти, стипендія чи державна допомога, розмір соціальної допомоги визначається як різниця між двома прожитковими мінімумами для дитини відповідного віку та розміром зазначених виплат за попередній повний місяць на момент влаштування дитини у дитячий будинок сімейного типу або прийомну сім'ю.

У разі зміни розміру пенсії, аліментів, стипендії чи державної допомоги батьки-вихователі або прийомні батьки зобов'язані повідомити про це уповноважений орган для проведення відповідного перерахунку розміру раніше призначеної соціальної допомоги.

Розмір грошового забезпечення становить 35% двох прожиткових мінімумів для дітей відповідного віку на кожну дитину-вихованця та кожну прийомну дитину і не залежить від пенсії, аліментів, стипендії чи державної допомоги на кожну дитину-вихованця та на кожну прийомну дитину. Сумарний обсяг гро-

шового забезпечення не повинен перевищувати п'яти прожиткових мінімумів для працездатної особи і розподіляється між батьками-вихователями рівними частинами за їх згодою. Розмір грошового забезпечення одному з прийомних батьків не повинен перевищувати півтора прожиткового мінімуму для працездатної особи. У разі встановлення іншого прожиткового мінімуму розмір соціальної допомоги та грошового забезпечення перераховується без додаткового звернення батьків-вихователів і прийомних батьків.

Порядком призначення і виплати стипендій, затвердженого постановою Кабінетом Міністрів України від 12 липня 2004 р. № 882 [6], студентам і курсантам з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, призначаються соціальні стипендії, яким за підсумками навчання не призначена академічна стипендія. Підставою для призначення соціальної стипендії є наявність в особи права на отримання державних пільг і гарантій, установлених законодавством.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 186 «Про підвищення рівня пенсійного забезпечення осіб із числа дітей-сиріт» дітям-сиротам віком старше 18 років, яким призначено пенсію у разі втрати годувальника, з 1 січня 2006 р. встановлено доплату в розмірі до 30 грн. Зазначена доплата виплачується, якщо розмір пенсії у разі втрати годувальника (з урахуванням надбавок, підвищень, додаткових пенсій, цільової грошової допомоги, пенсій за особливі заслуги перед Україною, сум індексації та інших доплат до пенсій, встановлених законодавством) у розрахунку на кожну таку дитину не досягає двох розмірів прожиткового мінімуму, встановленого на 2006 р. для осіб, які втратили працездатність, з 1 січня 2006 р. — 700 грн, з 1 квітня 2006 р. — 718 грн, з 1 жовтня 2006 р. — 732 грн. Після встановлення доплати розмір пенсійної виплати не повинен перевищувати двох розмірів прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. При цьому дітям-сиротам, які отримують пенсії у разі втрати годувальника та державну соціальну допомогу відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам» від 16 листопада 2000 р. [6], зазначена доплата встановлюється з урахуванням розміру державної соціальної допомоги.

Доплата дітям-сиротам, які одержують соціальну пенсію у разі втрати годувальника і які перебувають на повному державному утриманні у дитячих будинках-інтернатах, виплачується в порядку, передбаченому ст. 88 Закону України «Про пенсійне забезпечення», тобто 25%. Дітям-сиротам, які перебувають на повному державному утриманні в інших закладах (у школах-інтернатах, дитячих будинках, будинках сімейного типу, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей), доплата виплачується в розмірі 100%. Таким чином, на сьогоднішній день питанням, пов'язаним з захистом прав і свобод дітей та молоді, насамперед, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, приділяється багато уваги як з боку держави, так і всього суспільства. В Україні відбувається активний процес формування національного законодавства та механізмів щодо реалізації державної політики у сфері дитинства. За часів незалежності прийнята низка нормативно-правових документів щодо

стану дитинства в Україні, які спрямовані на реальне поліпшення становища дітей, зокрема дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, захист їхніх прав. Безумовно, економічні негаразди знижують можливості держави у створенні необхідної матеріальної бази для забезпечення повної реалізації прав дитини. Явища економічної та соціальної нестабільності дестабілюють систему фінансування навчальних та спеціальних навчальних закладів, слабкою є їхня матеріальна база, що негативно впливає на соціальний захист прав дітей, які виховуються в дитячих будинках, будинках сімейного типу, школах-інтернатах тощо. З огляду на це є гостра необхідність у реалізації єдиної державної політики щодо поліпшення становища дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, їх освіти та соціально-психологічної адаптації в суспільстві, у використанні міжнародного досвіту розв'язання проблем захисту прав цієї категорії дітей.

Література

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 6. — Ст. 147.
3. Про прожитковий мінімум: Закон України від 15 липня 1999 р. № 966-XIV (із змінами, внесеними згідно із законами № 2505-IV (2505-15) від 25 березня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України (далі — ВВР). — 2005. — № 17; № 18–19. — Ст. 262; ...№ 2661-IV (2661-15) від 16 червня 2005 р. // ВВР. — 2005. — № 29. — Ст. 383; ...№ 3235-IV (3235-15) від 20 грудня 2005 р. // ВВР. — 2006. — № 9; № 10–11. — Ст. 96; ...№ 489-V (489-16) від 19 грудня 2006 р. // ВВР. — 2007. — № 7–8. — Ст. 66) // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 38. — Ст. 348.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо органів і служб у справах неповнолітніх спеціальних установ для неповнолітніх: Закон України № 609-V (609-16) від 7 лютого 2007 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 49. — Ст. 484.
5. За матеріалами Інтернет-сайту www.president.gov.ua.
6. За матеріалами Інтернет-сайту www.rada.gov.ua.